

Toiminta, sen syyt ja seuraukset

KAIJA KUIRI

Tarkastelen tässä kirjoituksessa suomen kielen finaalisia, konsekutiivisia ja kausaalisia sivulauseita, joille on yhteistä se, että niitä käytetään ihmisen toiminnan syiden ja seurausten selittämisessä.¹ Syntaktisesti nämä lauseet ovat aina hallitsevan, ihmisen toimintaa kuvaavan lauseen adverbiaaleja.

Suomen kielen adverbiaalisia sivulauseita ei ole tutkittu juuri lainkaan. Lauseopit tyytyvät siksi joko syrjäyttämään koko tämän lauseryhmän tai esittelemään sen lyhyenä luettelona joko sivulauseiden tai alistuskonjunktioiden luokittelussa.² Tavallista on erottaa toisistaan seuraavat adverbiaaliset sivulauseet: konditionaaliset eli ehtoa ilmaisevat (*jos*-lauseet), konsessiiviset eli myönnytystä ilmaisevat (*vaikka*-lauseet), komparatiiviset eli vertailua ilmaisevat (*kuin*-lauseet), finaaliset eli tarkoitusta ilmaisevat (*että ~ jotta* -lauseet), konsekutiiviset eli seurausta ilmaisevat (*että ~ jotta* -lauseet), kausaaliset eli syytä ilmaisevat (*koska ~ kun* -lauseet) sekä temporaaliset eli aikaa ilmaisevat (*kun*-lauseet). Luettelossa herättää huomiota lähinnä kaksi seikkaa: a) yhtäältä finaalisten ja konsekutiivisten ja toisaalta kausaalisten ja temporaalisten lauseiden muodollinen samanlaisuus, b) sivulauseityyppien ja vastaavien germaanisten kielten adverbiaalisten sivulauseityyppien suuri samankaltaisuus. Vastavasti voidaan esittää lähinnä kaksi kysymystä: 1) mistä johtuu yhtäältä finaalisten ja konsekutiivisten ja toisaalta kausaalisten ja temporaalisten lauseityypin samankaltainen rakenne, ja 2) mistä johtuu, että suomen kielen syntaksi on tältä osin hyvin samankaltainen kuin germaanisten kielten syntaksi?

Tässä kirjoituksessa etsin vastausta ensimmäiseen kysymykseen ja siinäkin ensi sijassa vain finaalisten ja konsekutiivisten lauseiden ongelmaan. Kirjoitus jakaantuu kolmeen osaan: 1) tarkastelen suomen nykyisen yleiskielen finaali-

¹ Keskityn vain tähän, vaikka en tahdo väittää, ettei lauseilla olisi muitakin käyttäjiä. Näinhän on ainakin kausaalisilla lauseilla.

² Hakulinen ja Karlsson (1979: 334) eivät käsittele adverbiaalisia sivulauseita ja toteavat syyksi nimenomaan sen, ettei niitä ole tutkittu. Aiemmista kannoista ks. Setälä 1966: 131—137; Penttilä 1963: 561—563; Siro 1964: 153—156; Ikola 1974: 77—79.

sia, konsekutiivisia ja kausaalisia sivulauseita käyttäen apuna asiasta kirjoitettua tutkimusta ja omaa kielitajuani; 2) pyrin osoittamaan, minkä piirteiden varassa lähinnä finaaliset ja konsekutiiviset lauseet eroavat toisistaan vanhassa suomen kansankielessä, jota edustavat Kainuun ja Pohjois-Karjalan savolaismurteet; sekä 3) pyrin lyhyesti yhdistämään kaksi varhempaa tarkastelutapaa ja pohtimaan, miten kansankielen lausejärjestelmä suhtautuu kirjakielen vastaavaan.

Ihmisen toiminnan syiden ja seurausten päättely on ihmisen ajattelun perustoimintoja, ja sen vuoksi myös syytä ja seurausta ilmaisevat kielelliset rakenteet lienevät sekä historiallisesti vanhoja että levikiltään likimain universaaleja.³ Koska syytä tai seurausta ilmaiseva rakenne aina selittää itse toiminnasta kertovaa rakennetta, sitä voidaan aina pitää semanttisesti alisteisena toimintaa kuvaavalle rakenteelle.⁴ Sen sijaan syntaktisesti rakenteiden suhde voi olla monenlainen jo yhden kielen sisällä, saati eri kielten välillä. Esimerkiksi suomen yleiskielessä on mahdollista kuvata ihmisen toiminnan syytä tai seurausta seuraavin konstruktioin:

a) syytä tai seurausta ilmaiseva rakenne on toimintaa kuvaavan rakenteen leksikaalisena adverbiaalina (*Sairautensa vuoksi Pekka ei päässyt kouluun*);

b) syytä tai seurausta ilmaiseva rakenne on toimintaa kuvaavalle lauseelle alisteinen sivulause (*Pekka ei päässyt kouluun, koska oli sairas*);

c) syytä tai seurausta ilmaiseva rakenne on itsenäinen lause, joka selittää samassa tekstissä esiintyvää, myös itsenäistä, toimintaa kuvaavaa lausetta (*Pekka oli sairas. Siksi hän ei päässyt kouluun*).

Vain a- ja b-tapauksissa kahden rakenteen suhde on syntaktinen, kun taas c-tapauksessa toimintaa kuvaavan ja sen syytä kuvaavan lauseen välillä on pelkkä tekstuaalinen sidos: syntaktisesti ne ovat itsenäisiä päälauseita.⁵ Rajoitun seuraavassa tarkastelemaan vain niitä tapauksia, joissa syytä tai seurausta ilmaiseva lause on toimintaa kuvaavan lauseen syntaktinen adverbiaali, eli tapausryhmää b.

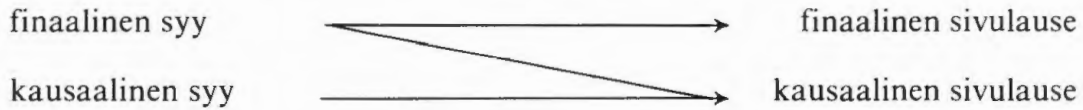
Syytä tai seurausta kuvaavat sivulauseet voidaan käsittää hallitsevan lauseen ns. suhteen adverbiaaleiksi (relational adverbials), koska ne ilmaisevat tietynlaisen suhteen olemassaoloa toiminnan ja jonkin toisen ulkomaailman asianteilan välillä. Renate Bartsch määrittelee suhteen adverbiaalit seuraavasti:

³ Ks. tästä esim. Li ja Thompson (1978: 244–245), joiden mukaan lauseiden ilmaisevat perussuhteet perustuvat yleisinhimilliseen kokemukseen eikä niiden samuus ole siten ihmeteltävää.

⁴ Andersson (1975) erottaa toisistaan syntaktisen ja semanttisen alistuksen, koska ne eivät aina ole sama asia.

⁵ Ks. esim. Enkvist 1978: 98–99, jossa kerrotaan, millä eri tavoilla kausaaliset suhteet voidaan ilmaista tekstissä.

lause käy myös teleologisen (finaalisen), tavoitehakuksen toiminnan ilmaisimeksi. Tämä voidaan ilmaista kaaviolla seuraavasti:

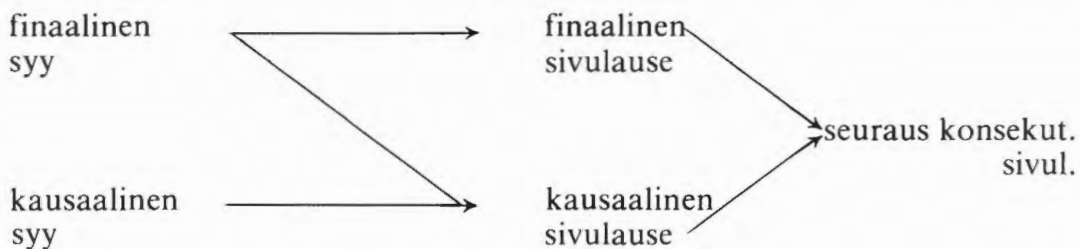

Finaalinen lause ei kuitenkaan käy kausaalisen syysuhteen osoittimeksi. Ja myös kausaalisen lauseen osoittaessa finaalista syytä tarvitaan jokin erityistun-
tomerkki — esim. lekseemi *haluta* edellä — , joka osoittaa syyn todellisen luonteen.⁹ Tämä johtunee siitä, että kausaalinen lause *kun ~ koska* on l u o n -
t e e l t a a n kausaalisen syyn osoitin. Lauseiden merkitystehtävien limittyminen on harvinaista mutta edellä kuvatulla tavalla mahdollista.

Konsekutiivinen sivulause ilmaisee seurausta, joka on tuloksena jostain asianti-
lasta tai toiminnasta, olipa seuraukseen johtanut syy ollut finaalinen tai kau-
saalinen:

4. a) Poika opiskeli, jotta valmistuisi lääkäriksi.
- b) Satoi, jotta kadut tulivat täyteen lammikoita.
- c) Poika juoksi, jotta huohotti kauan jälkeenpäin.

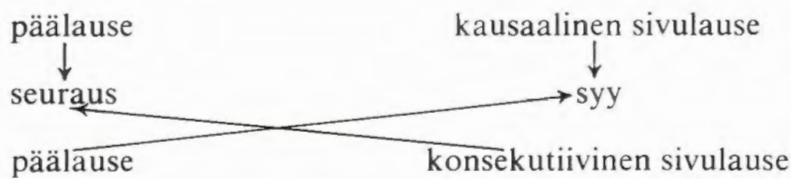
a-virkkeen hallitsevan lauseen tekeminen on tajuttavissa täysin tarkoitusha-
kuseksi: opiskelun tavoite oli valmistua lääkäriksi. b-lauseessa on kyse puh-
taasta kausaalista syysuhteesta, jossa ihmisen intentionaalisella toiminnalla
ei ole osuutta. c-lauseessakaan ei voi katsoa kyseessä olevan finaalisesta toimin-
nan, koska huohottaminen kauan jälkeenpäin on tuskin ollut henkilösubjektin
juoksemisen todellinen päämäärä. Kyse on ihmisen toiminnan tahattomasta
seurauksesta. — Tärkeintä on kuitenkin huomata, että seurausten ilmaisemi-
sessa kumoutuu oppositio kausaalisen ja finaalisesta syyn välillä: kummastakin
johtuvat tulokset ilmaistaan samantyyppisellä lauseella. Kaaviona seuraavasti:

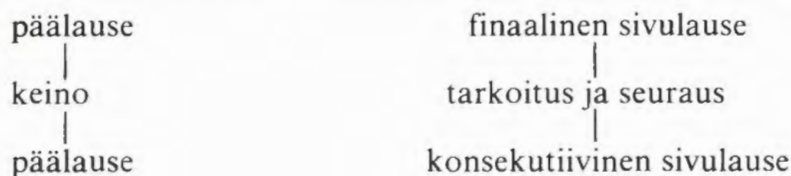
Miksi oppositio neutraalistuu? Mistä johtuu, että syntyvä ”arkkilause” on
rakenteeltaan finaalista lausetta lähellä mutta selvästi erilainen kuin vastaava
kausaalinen lause?

⁹ En tässä yhteydessä tule käsittelemään niitä keinoja, joilla kausaalinen lause saa-
daan osoittamaan finaalista syytä.

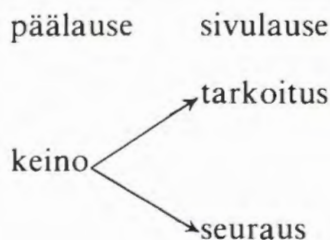
Ratkaisua voidaan etsiä sekä synkroniasta että diakroniasta. Jälkimmäiseen menen itämurteisen murreaineiston pohjalta tuonnempana, mutta tässä kannattaa pohdiskella vielä ongelmaa Bartschin esittämien syy–seuraus- ja tarkoitus–keinot-suhteiden avulla synkronisesti. Jos tarkastellaan 4. esimerkissä hallitsevan lauseen ilmaiseman asian suhdetta sivulauseen ilmaisemaan seuraukseen, havaitaan, että vain esimerkeissä 4b ja 4c hallitsevan lauseen ilmaisema tosio voidaan katsoa syyksi, jonka seurauksena on sivulauseen ilmaisema asiantila. Sen sijaan a-lauseessa hallitseva lause pikemmin ilmaisee keinoa tavoitteen saavuttamiseksi. Kyse ei kuitenkaan ole keino–tarkoitus-suhteesta, vaan eräänlaisesta keino–seuraus-suhteesta: opiskelu on vienyt tulokseen. b- ja c-lauseet ilmaisevat siis syy–seuraus-suhdetta, mutta a-lause ei ole puhdas keino–tarkoitus-suhteen ilmaisin. Kausaalinen ja konsekutiivinen lause ovat kääntäen verrannollisia siten, että kausaalisen sivulauseen hallitseva lause ilmaisee seurausta ja itse sivulause syytä sekä konsekutiivisen sivulauseen hallitseva lause syytä ja itse sivulause seurausta. Tämä ei käy finaalisena ja konsekutiiviseen lauseeseen: finaalisen toiminnan seurausta ilmaisevan konsekutiivisen lauseen hallitseva lause ei ilmaise tarkoitusta, jonka seuraus olisi konsekutiivisen lauseen ilmaisema asiantila. Tätä voidaankin havainnollistaa seuraavalla tavalla:

Sen sijaan finaalisen ja konsekutiivisen lauseen kohdalla kuvio särkyy:

Sekä finaalisen että konsekutiivisen sivulauseen päälause ilmaisee siis aina keinoa. Tähän lauseeseen liittyvä, *että* tai *jotta*-konjunktioilla alkava sivulause voi ilmaista sekä tarkoitusta että seurausta eli kaaviona:

Seuraava kysymys kuuluukin, mistä syntyy se merkitysero, jonka varassa tämä samarakenteinen sivulause mielletään toisinaan hallitsevan lauseen henkilötekijän toiminnan takana olevaksi tarkoitukseksi, toisinaan hänen toimintansa seuraukseksi. Samaten on vielä ratkaisematta kysymys, miksi ylipäänsä kaikki konsekutiiviset sivulauseet ovat rakenteeltaan finaalilauseiden kaltaisia, mutta kaukana kausaalista lauseista, vaikka ne voivatkin ilmaista kausaalista syistä seuranneita asiantiloja. Näihin kysymyksiin etsin vastausta seuraavassa suomen vanhan kansankielen tarjoaman aineiston avulla.

Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan finaalisia ja konsekutiivisia *että*- ja *jotta*-lauseita Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. Aineisto on poimittu murrehaastatteluista, joissa kielentutkija jututtaa eri pitäjien vanhoja asukkaita lähinnä vanhasta kansanelämästä ja asukkaiden omista elämänvaiheista. Aineiston keruussa on tehty kaksi rajoitusta:

a) on poimittu mukaan vain sellaiset lauseet, joissa päälauseen subjektina on intentionaalisesti toimiva henkilö tai muu henkilöity hahmo, koska vain tällöin voi kyse olla finaalin lauseen liittymisestä päälauseen selittäjäksi:

b) on poimittu mukaan vain tapaukset, joissa päälauseen predikaatti on indikatiivin imperfektissä, koska aineiston valtaosan muodostavissa kertomuksissa onkin usein näin ja koska tällöin on helppo verrata ajallisesti toisiinsa finaalisiksi ja konsekutiivisiksi tulkittavia lauseita.

Tutkimusmetodi on siinä mielin amerikkalaisen strukturalismin kaltainen, että aineiston luokittelu on tehty vain itse aineiston varassa olettamatta etukäteen minkään luokkien olemassaoloa.¹⁰

Näin on päädytty kolmijakoon sen mukaan, millainen on selittävän *että* ~ *jotta* -lauseen predikaatin modus ja tempus. Ensimmäisessä ryhmässä ovat tapaukset, joissa predikaatti on konditionaalinen preesensissä, toisessa tapaukset, joissa se on indikatiivin preesensissä, ja kolmannessa ne, joissa predikaatti on indikatiivin imperfektissä. Mainitsen seuraavassa esimerkkejä kustakin ta-pausryhmästä ja palaan niiden selittämiseen tämän jälkeen.

Ensimmäisen ryhmän esimerkit ovat sellaisia, joiden *että* ~ *jotta* -lauseiden predikaatti on konditionaalinen preesensissä:

Suomussalmi Niitä pieksettiin niitä lyhteitä seinii? [?]että jyvät, kariseisi, poes.

Vein sekkaan pantiin [piimää], jotta saesij juomoa.

Jauhoja pantiin vetteen. Jotta se oesir ruokasempoa.

¹⁰ Käytän murreaineistoa käsitellessäni pää- eli hallitsevasta lauseesta nimitystä selittävä lause ja adverbiaalisesta lauseesta nimitystä selittävä lause. Tällä haluan korostaa sitä, että puhekielen syntaktiset suhteet eivät ehkä ole samat kuin kirjoitetun kielen; kun niitä ei lisäksi juuri tunneta, on vältettävä ottamasta automaattisesti kirjakielen malleja puheen selittämiseen.

Sitä täöty paementoas sillo' ?ensi kerralla jotta ne [eläimet] pysysim metässä ja ne tulisip paekalla poes sieltä.

Säräisniemi [Savupirtissä] oli semmonen, puusta tehty torvi joka pijettiin lämpeösaekana avonna että savu menis vähemmäks, sieltä ulos.

Puolanka Ne [ukot] sitä [tervahaudan] kulumoa polokivat ja jyskyttivät ja kangilla kopeloevat että se pehmijäesi ja rutiseisi.

Ristijärvi Sitte se [puu] kun kolottiin nin sitten se se kuori otettiin poes. Siitä jotta se kuivasi.

Kaikissa näissä tapauksissa voidaan selitettävän lauseen ja finaalisen lauseen väliin luoda konjunktiksi yksinkertaisen *että* tai *jotta* -konjunktion sijasta ilmaukset *sen tähden t. siksi että ~ jotta, siinä tarkoituksessa että ~ jotta*. Selittävä lause kuvaa hyvin selvästi selitettävän lauseen henkilötekijän ajatusta, joita hän lauseen ilmaisemalla asialla haluaa toteuttaa.

Toisena finaalilauseiden ryhmänä ovat tapaukset, joissa selitettävän lauseen predikaatti on kyllä edellisen ryhmän tavoin indikatiivin imperfektissä, mutta joissa finaalisen lauseen predikaatti ei olekaan konditionaalissa vaan indikatiivin presensissä.

Suomussalmi Pantiin siihen petäjie ja tuohie että terva juoksoo siihen ter- vahauvvan silimään.

Se [vitsa suovassa] peällep pantiin siihen pielen vällei' ?että se ei soat tuuli purkoak.

Ne [lyhteet] laottiin pystyyn ja siihen seinään, sitä siitä lähettiin puimaan jotta ne jyvät karisoo.

Sitte ne, jyvät nin seolaan pantiin vielä ja puohettiin näen jotta pölyt lähtee poes ka nii, ettei pölynen tule.

Kirkollel lähettiin ni pantiin korviin se saali. Jottei palele.

Lakana pantiin hupuksi [pikkulapsille vempeleeseen]. Jotta ei savu mees sieramiin.

[Puun kolonta:] heitettiin sitte semmonen, parrie tuummoa, levveä sele- kä, kuorimata, että se ellää se puu.

Nelisnurkkanen laatikko pantiin siihen että sinne' ?ei meet törkyö sinnep piippuun, josta terva tulloo.

Säräisniemi Toenen seiväs pantiin toeselta puolen, ja toenen toeselta että se ei kaaja' ?aetaa.

Ristijärvi Niitä [koskuita] pantiin sinneh hauvvan pohjallel jotta se pittää tervan.

Kevväällä ne ensi' ?ohrat kylyvi ja sittä hamppu jotta ei jouvvu' ?yhtä aekoa otettavaksi.

Hyrynsalmi sitä [ohrajyväystä] aena keännettiin ja aena puitiin jotta ei siikasie jeä.

Se otettiin niin, kermoa siitä maijjon peältä että se ei tuleh hapanta se, voe.

Kolmannen ryhmän esimerkit ovat muuten samanlaisia kuin toisen ryhmän,

paitsi että niiden finaalilauseen predikaatti on imperfektissä. Tällöin selitettävän ja selittävän lauseen predikaatit ovat samassa moduksessa ja tempuksessa.

Suomussalmi: Se [taikina] okeen nii, kovaksi vatkattii? ?että se kesti laijasta rieska nostoaj ja . . .

Se [marjavelli] kiehutettiin kauvo? ?että se oli kystä.

Se [tervahaudan] hauvvanpohja laetettiin kouruksi, että se juoksi se terva sinne. Siihe, hauvvanpohjaan ja . . .

Sitte lappiella leputettiin sitä että se tuota, tuli sukkeaksi ja . . . [Tervahaudan pohjan tekoa.]

Se rakennettiin, korkea se tuota se, se kehtopohja [kehtopohjasuova] että tuota ei yltännä lehmät sieltä ottoaj ja elukat.

Niitä [koivuparkkia] annettiin joku vero lehmällep päevässä lisäksi. Että heinie seästy se vero aena.

[Ponttuulla] hevonen pantiin vetämään ku? ?oli tyyni että tuota, ei kaekilla tarvinnu? ?olla? ?yhtaekoa [kaikkien miesten valveilla]

Tuhkoa pantiin [veteen] jotta se tuli lippeätä. Lippeöty.

Säräisniemi: Lakkeistorvi oli [savupirtissä] josta aokastiin, että savu meni sieltä ulos.

Jos oli heinät märkie nin pantiin pystyyn että se [heinäsuovan tuki] vähän nosti sitä, suovoa.

Vastakkaan latvat lavottii? ?että ne pää, jyvät erkani siikasista ja päestä pois.

Minä paenon vaen ja löen vähä naolalla kiinit tuota että ne [laudat] siinä sae, vähän kuoleotaj ja sitte vuoli . . . [kyse veneen teosta].

Niillä oli sitte räppänä tuossa laepijossa että ne vetäsi sen räppänän aoki. Että se veti sen liijjan savun poes. (Huom. kaksi finaalista lausetta.)

Sitte panivat tuota semmosiin, niihin laetapuihin semmoset tapit että ne pysy ne malot [kattoa tehtäessä].

[Nuotalla] venneen välistä nakkasi toenen köyvven tosellep puolen, venettä että se pysy venneet siinä, konstissa ettei ne hajonnu, liijjan kauvas eikä liijjan likellet tulleet.

Puolanka: Issoen riisiin pantii? ?yheksän partta rinnakkata että ei lyhteet sopineet välistä tulemaan.

Ruvettiin nostamaan sitte sieltä sitä nuottoa että se, tuli, renkaallek kokonaan se, nuotta.

Paltamo: Se pantiin turpeet ja, multoa piälle? ?että se, siinä haotu [tervahausta].

Edellä olevassa tarkastelussa oli mukana yhteensä 322 *että*- tai *jotta*-lausetta, jotka selittivät niitä edeltävässä lauseessa kuvattua ihmisen toimintaa. Lauseiden jakautuminen eri tyypeihin käy ilmi seuraavasta kaaviosta:

	predik. kond.	predik. prees.	predik. imperf.	yht.
määrä	20	170	132	322
%	6	53	41	100

Eniten on siis tapauksia, joissa imperfektillä ilmaistua toimintaa selitetään lauseella, jonka predikaatti on indikatiivin preesensissä.

Suomen kielen lauseopit esittävät lähes poikkeuksetta finaalilauseista esimerkkejä, joiden predikaatti on konditionaalissa ja jotka muutenkin täysin muistuttavat murreaineiston ensimmäistä ryhmää.¹¹ Tätä tyyppiä voitaneenkin pitää finaalin sivulauseen perustyyppinä. Konditionaalin käyttö on siinä luonnollista, koska konditionaali on se modus, joka ilmaisee asian irreaalisena, ja tarkoitus on aina irreaalinen vielä sinä hetkenä, jolloin sen toteuttamiseksi aiottu toiminta alkaa.¹² Konditionaalisten lauseiden tulkinta finaalisiksi on täysin selvää, sillä mikään muu semanttinen suhde ei tunnu sopivan selittämään toiminnan ja seuraavan lauseen kuvaaman asiantilaa sidettä. Yksinkertaisen *että* ~ *jotta* -sanon paikalle on lisäksi helppo kuvitella selvemmin tarkoitusta kuvaavia ilmauksia *siksi* ~ *sen tähden* ja sanat *että* ~ *jotta*, *tarkoituksena se että* ~ *jotta* jne.

Toisena eli aineiston suurimpana ryhmänä ovat tapaukset, joissa *että* ~ *jotta* -lauseen semanttinen sidos selitettävään lauseeseen hahmottuu finaalisiksi, vaikkei selittävän lauseen predikaatti olekaan konditionaalissa. Kyse on lisäksi murteiden yleisimmästä finaalisesta lausetyypistä. Tämä näkyy jo kolmen tyyppin kokonaisvertailussa, mutta vielä selvemmin, kun otetaan huomioon vain ensimmäinen ja toinen ryhmä: tällöin prosentit ovat predikaatiltaan imperfektin preesensin sisältävän lauseen hyväksi peräti 89 : 11. Herääkin kaksi kysymystä: 1) miksi tällainenkin lause hahmottuu finaalisiksi, vaikka sen predikaatin modus on »tositapa» eli indikatiivi, ja 2) miksi suomen lauseopit eivät tunne lainkaan tällaista finaalista lausetta, vaikka se näyttää olevan ainakin tämän aineiston perusteella murteissa melko yleinen?¹³

Ensimmäiseen kysymykseen voidaan etsiä vastausta kahdelta suunnalta. Ensiksikin voidaan olettaa, että finaalin tulkinta on ainakin jossain tekemisissä kertojan näkökulman vaihdoksen kanssa: kun haastateltava vaihtaa imperfektissä — tai sille temporaalisesti läheisessä pluskvamperfektissä — jatkuvan kertomuksensa tempuksen preesenssiin, hän vaihtaa samalla näkökulmaa kertomaansa asiaa kohtaan. Näkökulma ei preesensin sisältävässä lauseessa ole enää hänen omansa vaan sen henkilön, joka on lauseen toimiva henkilö, subjekti. Tämän henkilön näkökulmasta *että* ~ *jotta* -lauseen tempus taas on luonnollisesti preesens, koska hänen kannaltaan lause ilmaisee tulevaisuudessa mahdollisesti toteutuvaa tapahtumaa. Näin ollen *että* ~ *jotta* -lauseen preesens

¹¹ Ks. alaviitteessä 2 mainittua kirjallisuutta.

¹² Konditionaalin merkityksestä ks. Wiik 1976a ja Hakulinen—Karlsson 1979: 275—276 sekä Matihaldi 1979: 94—98.

¹³ Toiseen kysymykseen vastaan tuonempana.

on itse asiassa futuurinen. Kyse on samantapaisesta näkökulman vaihdoksesta, jonka vanhastaan on katsottu tapahtuvan referoitaessa toisen puhetta, kun siirrytään epäsuorasta esityksestä suoraan.¹⁴ Suorassa esityksessä säilytetään deiksistä myöten referoitavan henkilön näkökulma aikaan ja paikkaan; epäsuorassa esityksessä referoija taas tarkastelee puhetta omasta hetkestään ja olinpaikastaan käsin. Kun siis jokin asia ilmaistaan futuurisella preesensillä, on aina kyse myös siitä, että se nähdään jossain määrin irreaalisena: ei oteta kantaa siihen, toteutuuko se vai jääkö toteutumatta. Futuurinen preesens onkin semanttisesti kovin lähellä konditionaalia, ja sen käyttö finaalisessa tehtävässä on tästä syystä hyvin ymmärrettävää.¹⁵

Se ettei kertoja ota kantaa *että ~ jotta* -lauseen ilmaiseman tapahtuman toteutumiseen, johdattaa toiseen lauseen finaalisuutta selittävään piirteeseen: aspektiin. Kun kertoja imperfektiä käyttämällä yleensä osoittaa, että kaikki hänen kertomansa on myös varmasti tapahtunut, hän vaihtamalla tempuksen preesensiin jättää *että ~ jotta* -lauseen tapahtuman tuloksellisuuden avoimeksi. Imperfekti viestii, että kerrottu on toteutunut ennen kertomishetkeä; preesens ei ota kantaa siihen, onko tapahtuma toteutunut jo, tapahtuuko se parhaillaan vai voiko se ehkä toteutua kertomishetken jälkeen. Näissä *että ~ jotta* -lauseissa on ilmaistu imperfektiivistä aspektia.

Nyt onkin helppo nähdä, miksi esimerkestön kolmas tyyppi, jonka predikaatti on indikatiivin imperfektissä, hahmottuu pikemmin konsekutiiviseksi kuin finaaliseksi. Kertojan käyttämä imperfekti näet osoittaa, että hän katsoo *että ~ jotta* -lauseen ilmaiseman tapahtuman todella toteutuneen joskus menneisyydessä ennen kertomishetkeä. Toisin sanoen se toiminta, jota selittävä lause kuvaa, on johtanut siihen tulokseen, jota *että ~ jotta* -lause ilmaisee. Toimivan henkilön tarkoitus on toteutunut.¹⁶ Toisen ja kolmannen ryhmän välillä ei ole muuta muodollista eroa kuin predikaatin tempuksen vaihdos preesensistä imperfektiksi; samalla kuitenkin aspekti vaihtuu imperfektiivisestä perfektiiviseksi ja sen ohella finaalin lause konsekutiiviseksi. *Että ~ jotta* -lauseen semanttinen sidos selitettävään lauseeseen ei voi vaihtua mistään muusta syystä, ja se vaihtuu kuitenkin. Toistan edellä esitetyn Paltamon esimerkin ja esitän sen sekä alkuperäisessä imperfektiasussa että vaihtaen *että*-lauseen predikaatin preesensiin:

Paltamo a) se pantiin turpeet ja, multoa piälle? ?että se [tervahauta], siinä haotuu.

¹⁴ Ks. esim. Penttilä 1948: 58; Ikola 1977: 166—167; Wiik 1976b: 155—161; Kuiri 1984: 5—6.

¹⁵ Futuurin modaalisuudesta ks. esim. Lyons 1977: 677 ja 793—809.

¹⁶ Sirelius (1899: 115—116) on havainnut saman asian Jääsken ja Kirvun murteista ja selittänytkin sen liki samoin kuin tässä on tehty.

b) se pantiin turpeet ja, multoa piälle? [?]että se [tervahauta], siinä haotu.

a-lauseen jälkeen voisi kuvitella kysymyksen: mutta hautuiko tervahauta todella? Sen sijaan b-lauseen jälkeen sama kysymys olisi jo inttävän tuntuinen ja saisi kertojan uskomaan, ettei puhuja todella usko hänen tarinoitaan. a-ryhmän esimerkissä ei tällaista kvaliteetin maksiimin rikkomista tarvitsisi epäillä.

Kolmannen ryhmän esimerkkien konsekutiivista suhdetta selitettävään lauseeseen vahvistaa luonnollisesti se, että *että* ~ *jotta* -lause seuraa tekstissä selitettävää lausetta. Tällöin lauseiden ilmaisemien tapahtumien ajallinen suhde tajutaan yleensä tunnetun tosion mukaan samaksi kuin lauseiden esittämisjärjestys, koska tempus tai mikään muu piirre ei osoita muuta mahdollisuutta.¹⁷ Rakenne LAUSE + *että* ~ *jotta* + LAUSE hahmottuu siis tutkituissa murteissa siten, että ensimmäinen lause kuvaa toimintaa, jonka seuraus on jälkimmäisen lauseen ilmaisema asiantila, silloin kun lauseiden predikaatit ovat imperfektissä, toimiva subjekti on ensimmäisessä lauseessa henkilö ja kun mikään muu piirre ei pakota muuhun tulkintaan.

Joskus kahden lauseen kuvaamia tapahtumia auttavat tulkitsemaan ajallisesti peräkkäisiksi lauseissa olevat ajan määritteet, kuten esim. seuraavissa tapauksissa:

Hyrnsalmi: Ne [savottalaiset] jo tilasi eeltäpäe? [?]että tiesi keitteäkki [ruokaa].

Pielisjärvi: Kaekissa [taloissa] niitä [kaskia] vierrettiin jotta elloo kasvo sitte.

Sanojen *että* ja *jotta* asemesta voi näihin lauseisiin kuvitella hyvin sanaliiton *seurauksena se että* ~ *jotta*. Jos ajanmääritteitä ei ole ja jos lauseiden kuvaamat tapahtumat voidaan pragmaattisen tiedon varassa käsittää myös osin samanaikaisiksi, hämärtyy jälkimmäisen lauseen puhdas konsekutiivisuus. Näin käy nähdäkseni jossain määrin seuraavissa lauseissa.

Suomussalmi: Se tehtiin sitte semmonen palakkuu joka pantiin siihen, että se siihe, oksaan passasi ne, aesat ja siihen . . .

Säräisniemi: Kahetpa kolometkit tuvet jos oli heinät märkie nin pantiin pystyy? [?]että se vähä nosti sitä, suovoa.

Ristijärvi: Hierimellä hämmennettiin jotta se [piimävelli] hyvin sekasin meni.

Pikemmin kuin sanaliitto *seurauksena se että* ~ *jotta* käy näiden lauseiden väliin sanaliitto *sillä tavalla että* ~ *jotta*. Jälkimmäinen lause alkaa hahmottua

¹⁷ Ks. tästä esim. Hakulinen—Karlsson 1979: 249—250.

tavan adverbialiksi ja siten luonteeltaan modaaliseksi lauseeksi.¹⁸ Mitään muodollista eroa ei kuitenkaan ole vastaaviin konsekutiivisiin lauseisiin, vaan erilainen tulkinta johtuu vain lauseiden kuvaamien ulkomaailman toimintojen keskinäisestä suhteesta tai pikemmin siitä, millaiseksi kuuliija hahmottaa tämän suhteen. Jos ensimmäisen lauseen toiminnan seuraus alkaa toteutua jo itse toiminnan kestäessä, on jälkimmäisen lauseen ilmaisema seuraus helposti tajuttavissa jo toiminnan tavaksi: merkityksen muutos 'seurauksena se' > 'sillä tavalla' ei ole pitkä. — Aineiston kolmannen ryhmän lauseet muodostavatkin jatkumon, jonka toisessa päässä ovat selvästi seurausta ilmaisevat lauseet ja toisessa jo pikemmin toiminnan tapaa ilmaisevat lauseet. Välillä on lukuisa joukko lauseita, joissa kumpikin tulkinta on mahdollinen.

Kolmannen ryhmän lauseissa on lisäksi joukko erikoiselta näyttäviä tapauksia, joihin ei käy sen enempää konsekutiivinen kuin modaalinenkaan tulkinta ihan helposti:

Suomussalmi: Pitkällä venneellä sitä ruukattiin kulukea? [?]aena jotta siihen sopi paljo ihmisie.

Puolanka: Minä tuollek Kivarille, völjäsin ['kuljetin'] niitä [kaloja] tuolle, että ne sinne, siellä söevät ja ottivat.

Hyrnsalmi: Vieläpä sitä myö käätiin lapsena porttie aokasemassa jotta siitä sen viis pennie sae kun, aokasi portin.

Nurmes: (Koskella) kolomisen kertoo nykäsin tuolla tuolla, toesella aerolla että se ei soanunna siihen kannatukseen, viskatak, syrjittään sitä venettä.

Kesälahti: Sitten kun siästettiin rahhoo jotta tehtiin uus uun ja, sisustettiin.

Näissä lauseissa *että* ~ *jotta* -sanalla alkava lause hahmottuu kausaaliseksi *koska*-lauseeksi: tämän yleiskielen kausaalikonjunktion sijoittaminen *että* tai *jotta* -sanalla tilalle tuottaa semanttisesti tulokseksi sen merkityssuhteen, jonka lauseiden välillä tajuaa lähinnä vallitsevan. Kausaaliset esimerkit ovat tosin harvoja mutta eroavat kuitenkin selvään puhtaasti konsekutiivisista lauseista. Kolmen ensimmäisen esimerkin *että* ~ *jotta* -lauseen ajallinen suhde selitettävään lauseeseen voidaan kyllä tulkita samoin kuin konsekutiivisenkin lauseen: ero on vain siinä, että selitettävä lause ilmaisee usein toistunutta toimintaa, jolla myös oli sama ja siten yhtä usein toistunut seuraus. Kun näin on, alkaa toistuva seuraus hahmottua toimintaan syysuhteessa olevaksi tapahtumaksi. Myös Nurmeksen esimerkissä voidaan *että* ~ *jotta* -lauseen ilmaisema asia tajuta yleiseksi, toistuvaksi ehdoksi, joka aiheutti selitettävän lauseen toiminnan myös kertojan mainitsemassa yksityistapauksessa. Vain Kesälähden esi-

¹⁸ Modaalisten adverbialisten lauseiden kategorian tuntee unkarin kielestä Tompa. Hän jakaa sen alaryhmiin, joista yksi on "aitojen" modaalisten eli tapaa ilmaisevien sivulauseiden luokka (1972: 211—213). Tapaa ilmaisevat adverbialiset sivulauseet tuntevat myös Quirk ym. englannin kieliopissaan (1976: 754—755).

merkki kuvaa yhtä ainoakertaista menneisyyden tapahtumasarjaa, eikä sen *jotta*-lauseen kausaalisuus selity edellä mainituilla tavoilla.

Edellä olevasta on käynyt ilmi, että Kainuun ja Pohjois-Karjalan savolaismurteissa jakautuvat ihmisen toimintaa kuvaavaa, predikaatiltaan indikatiivin imperfektissä olevaa lausetta tekstissä seuraavat *että* ja *jotta* -sanoilla alkavat lauseet muodollisesti kolmeksi ryhmäksi jälkimmäisen lauseen predikaatin muodon mukaan: 1) predikaatti on konditionaalinen preesensissä, 2) predikaatti on indikatiivin preesensissä, 3) predikaatti on indikatiivin imperfektissä. Semanttisesti kaksi ensimmäistä lauseryhmää hahmottuvat ihmisen toiminnan tarkoituksen kuvaajiksi eli ovat finaalisissa suhteissa selitettävään toimintalauseeseen. Sen sijaan kolmannessa ryhmässä on vielä kolme semanttista alaryhmää: sen lauseet voivat ilmaista toiminnan seurausta, tapaa tai syytä. Niiden suhde selitettävään lauseeseen voi siten olla konsekutiivinen, modaalinen tai kausaalinen.

Jo edellä totesin, etteivät suomen lauseopit tunne toisen ryhmän kaltaisia finaalisia lauseita vaan vain sellaisia, joiden predikaatti on konditionaalissa. Sivuutan tämän lausetyypin vain maininnalla, että se näyttää silti murteissa yleiseltä; on aihetta epäillä, ettei konditionaali ainakaan finaalisissa lauseissa ole murteissa kovin vanha modus.¹⁹ Yhtä kiinnostavaa on kuitenkin se, etteivät suomen lauseopit puhu lainkaan modaalista *että* ~ *jotta* -sivulauseista eivätkä kausaalista *että* ~ *jotta* -sivulauseista. Kausaalinen *että* on kyllä tuttu Rapolalle, joka mainitsee sitä esiintyvän vanhassa kirjasuomessa (1962: 84), mutta murteiden vastaavasta lauseesta olen löytänyt vain yhden maininnan: Sirelius esittää kirjoituksessaan Jääsken ja Kirvun kielenmurteesta (1894: 134) sellaisia »eksplanatiivisia» *jotta*-sanan käyttöjä, jotka ovat aivan lähellä tässä kausaaliseksi kutsumiani käyttöjä.

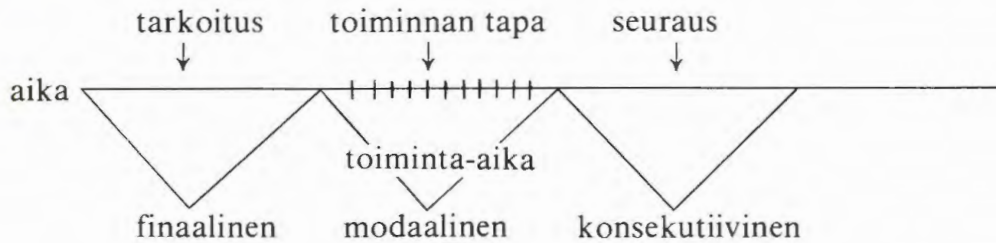
Että ja *jotta* -sanojen kausaalisuus ei tietysti olekaan nykysuomen yleiskielen kannalta olennaista, koska näiden sanojen sijasta käytetään yleisesti alkuperin temporaalisia *kun* ja *koska* -konjunktioita ilmaisemassa kausaalisia suhteita. Näidenkin aikaa ilmaisevien sanojen kehittyminen syysuhteen ilmaisimiksi osoittaa selvästi sen, kuinka olennaista lauseiden semanttisten suhteiden tajuaamiselle on ollut se, että on saatu hahmotetuksi lauseissa ilmaistujen tapahtumien aikajärjestys.²⁰ Ja juuri ajallisesta tulkinnastahan on kyse silloin, kun *että* ~ *jotta* -lause hahmottuu finaalisiksi, konsekutiiviseksi tai modaaliseksi. Mo-

¹⁹ Kuitenkin viime vuosisadan lopulla ja vuosisadan vaihteessa julkaistut murteiden lauseopilliset tutkimukset tuntevat (tosin osin eri nimin) konditionaalin: ks. esim. Setälä 1883: 118—120, Latvala 1895: 55, Kannisto 1902: 201—209. Mutta merkille pantavaa on, etteivät samanaikaiset itämurteista tehdyt tutkimukset käsittele lainkaan konditionaalia, ks. Sirelius 1894 ja Latvala 1899.

²⁰ Heinämäki (1978) osoittaa selvästi, kuinka temporaalisiin suhteisiin liittyy usein helposti kausaalisia vivahteita.

daalisen *että ~ jotta* -lauseen puuttuminen lauseopeista onkin selvä virhe, sillä sitä ei voi sivuuttaa vanhentuneena, yleissuomesta jo poistuneena tyyppinä. Se että tämä lause on muodollisesti samanasuinen kuin konsekutiivinen lause, ei voi olla torjunnan peruste, koska myös kausaaliset ja »vain» temporaaliset *kun*-lauseet ovat usein aivan samankaltaisia kieliopilliselta rakenteeltaan. Esimerkiksi viron kielen konjunktio *et* aloittaa Valgman ja Rimmelin mukaan nimenomaan adverbiaalisia finaalisia, modaalisia, konsekutiivisia ja kausaalisia sivulauseita.²¹ Nykysuomen yleiskielessäkin lienevät mukana kolme näistä lauseista, joitten alussa on viron *että ~ jotta* -konjunktioita vastaava konjunktio; puuttuu vain kausaalinen vastine. Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa koko viron nelijako on täydellisenä.

Jos toimintaa selittävien *että ~ jotta* -lauseiden ajallista suhdetta toimintaa kuvaavaan lauseeseen pidetään olennaisena lauseiden semanttisen sidoksen laadulle, on tarpeen vielä tarkastella aikasuhteita hieman tarkemmin. Nähdäkseni asiaa voidaan kuvata seuraavanlaisella kaaviolla:

Tarkoitus on olemassa ennen sitä hetkeä, jolloin sen toteuttamiseksi aiottu toiminta alkaa. Seuraus on olemassa vasta toiminnan jälkeen, ja intentionaalisessa toiminnassa, jossa tarkoitus toteutuu, seuraus on itse asiassa sama kuin tarkoitus. Jos seuraus alkaa vaikuttaa itse toiminnan aikana, se voidaan hahmottaa toiminnan tavaksi. Sen mukaan, hahmottuuko *että ~ jotta* -lause ajallisesti kuvaamaan ennen vai jälkeen toiminnan vaikuttanutta asiantilaa, se tajutaan finaaliseksi tai konsekutiiviseksi. Jos lause kuvaa toiminnan kanssa osin limittyvää tapahtumaa, se saa modaalisen merkitysvivahteen.

Mutta finaaliset ja konsekutiiviset lauseet eroavat toisistaan paitsi aikasuhteiltaan myös siinä, miten faktiseksi ne ilmaisevat kuvaamansa asiantilan. Kuten edellä jo huomautin, finaalilauseen predikaattiverbin konditionaali tai futuurinen preesens osoittavat kumpikin, että puhuja pitää lauseen ilmaisemaa asiantilaa irreaalisena eikä ota kantaa siihen, toteutuiko asiantila menneisyydessä ja onko se ylipäänsä toteutumassa. Sen sijaan konsekutiivinen lause kuvaa aina asiantilan faktisena, toteutuneena. Kun lauseiden reaalisuusastetta vertaa niiden ajalliseen suhteeseen siihen toimintaan nähden, jota ne selittävät,

²¹ Ks. Valgma—Rimmel 1968: 228—231.

on ero helppo ymmärtää: koska tarkoitus on olemassa ennen toimintaa, se ei voi olla vielä reaalisen ulkomaailman tosiona itse toimintahetkellä. Mutta heti toiminnan alettua se voi alkaa käydä toteen ja sitä kuvaava lause muuttuu joko konsekutiiviseksi tai modaaliseksi.²²

Jos finaalista, modaalista ja konsekutiivista *että* ~ *jotta* -lausetta kuvataan aika- ja reaalisuuspiirteiden avulla, saadaan seuraava kaavio:

	finaalinen	modaalinen	konsekutiivinen
aika suhteessa toimintaan	aiempi	samanaikainen	myöhempi
reaalisuus	irreaalinen	reaalinen	reaalinen

Ne lauseet, jotka hahmottuvat kausaaliseksi suhteessa toimintalauseeseen, saivat tämän mukaan piirteiden arvot reaalin ja aiempi. Tämä on sopusoinnussa sen yleisen käsityksen kanssa, joka kausaalista syysuhteesta vallitsee ja josta oli puhetta jo aiemmin tässäkin kirjoituksessa.²³

Modaalinen lausetyyppi sallii nyt vastata kysymykseen, miksi konsekutiivinen lausetyyppi on rakenteeltaan kaukana kausaalista, vaikka se voi ilmaista myös kausaalisen syyn aiheuttamia seurauksia. Ennen nykykieleen käypää vastausta on tietysti huomautettava, että vanhastaan — kausaalisten sanojen *että* ~ *jotta* käytön ollessa kaiketi yleistä — ei tällaista kysymystä tarvinnut esittää: lausetyypit olivat läheisiä. Kun kausaalista suhdetta ilmaisemaan vakiintui kuitenkin alun perin temporaalinen *koska* ~ *kun* -tyyppi, rakenne-ero tuli suureksi. Konsekutiivinen *että* ~ *jotta* ei silti eriytynyt pelkästään sille rakenteellisesti läheisen finaalin lauseen paineesta ilmaisemaan finaalin toiminnan toteutunutta seurausta vaan saattoi edelleen ilmaista myös kausaalislähtöisen asian seurausta. Miksi? Tällöin voidaan ajatella, että välittävänä siteenä olivat semanttisesti modaaliset *että* ~ *jotta* -lauseet: näillä lauseilla saatettiin kuvata sellaista ihmisen toiminnan seurausta, joka alkoi vaikuttaa itse toiminnan aikana. Lauseet merkitsivät jo tällöin 'sillä tavalla että'. Jonkin tapahtuminen tietyllä tavalla ei kuitenkaan enää välttämättä edellyttänyt tarkoituksellista toimimista eikä edes ihmisen toimimista, vaan myös luonnonilmiöt yms. saattoivat tapahtua tietyllä lailla: oli kyse normaalista tavan osoittamisesta. Kun näin kävi, *että* ~ *jotta* -lause saattoi liittyä osoittamaan kaiken-

²² Tarkoitus, toiminnan toteutustapa ja seuraus ovat mukana myös puhetoiminnan kuulussa kolmijaossa illokutiiviseen aktiin (tarkoitus), lokutiiviseen aktiin (toteutustapa) ja perlokutiiviseen aktiin (seuraus). Ks. esim. Austin 1976.

²³ Näitä piirteitä voisi ilmeisesti käyttää muihinkin sivulauseisiin.

laisen tapahtumisen tapaa ja vähitellen myös seurausta. Sitä ei enää käsitetty vain toteutuneen tarkoituksen ilmaisimeksi. Esimerkiksi seuraavassa lauseessa *että*-lause voidaan tulkita joko 'sillä tavalla että' tai 'sillä seurauksella että', vaikka kyse ei ole henkilötekijän toiminnasta:

Säräisniemi: Perrää? [?]astin nielut oli sitte, että siellä [rysässä] kalat pysy.

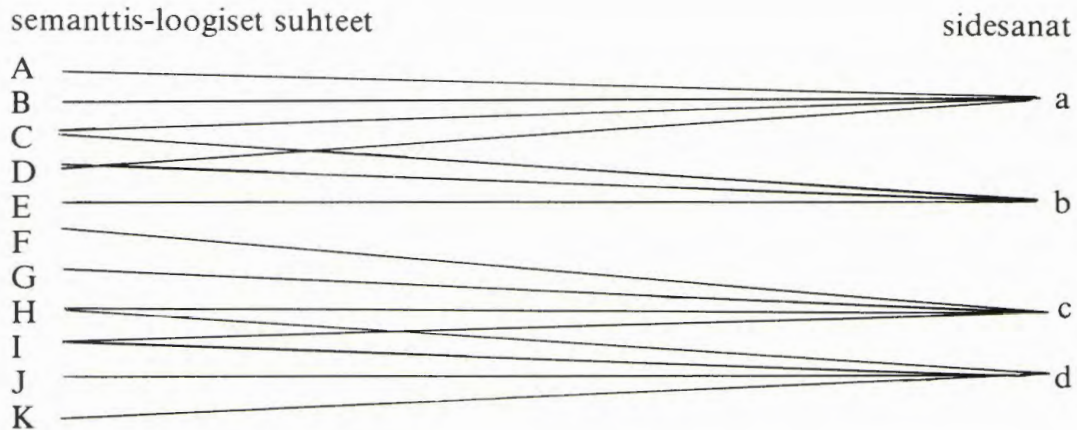
Näin on vastattukin kirjoituksen alussa esitettyihin kysymyksiin: 1) Finaalisen ja konsekutiivisen lauseen samankaltaisuus juontuu siitä, että konsekutiivinen lause on itse asiassa vain toteutuneena esitetyn tarkoituksen ilmaisin; lauseiden merkitysero tulee siitä, pidetäänkö lauseiden ilmaisemaa asiantilaa vielä irreaalisenä, ei-tuloksellisena, vai esitetäänkö se jo toteutuneena, tuloksellisena. Yksi keino esittää tämä merkitysero on vaihtaa *että* ~ *jotta* -lauseen predikaatin tempus preesensistä imperfektiksi silloin, kun hallitseva, selitettävä lause on imperfektissä. 2) Konsekutiivinen *että* ~ *jotta* -lause voi ilmaista myös kausaalislähtöistä seurausta siksi, että alun perin tämä lause on voinut olla luonteeltaan kausaalinen, jolloin sen ja hallitsevan lauseen välillä on vallinnut edellä esitetty käänteinen selityssuhde. Vaikka kausaaliseksi lauseeksi on myöhemmin tullut aivan erirakenteinen *kun* ~ *koska* -lause, on *että* ~ *jotta* -lause säilyttänyt yleisen seurausta ilmaisevan lauseen tehtävänsä modaalisen lausemerkityksen tukemana.

Kysyin, miksi suomen kielen lauseopit eivät tunne sellaista finaalista sivulause-tyyppiä, jonka predikaatti on indikatiivin preesensissä konditionaalina preesensin sijasta. Nyt voidaan palata tähän kysymykseen hieman laajemminkin. Suora vastaus tosin on yksikertainen: lauseoppien kanta johtuu siitä, että ne pohjautuvat suomen kirjakielen, eikä kirjasuomi näytä tuntevan tämäntyyppistä finaalista lausetta. Vastaus on kuitenkin vain osaratkaisu, koska nykyisen kirjakielen adverbiaalisten sivulauseiden tutkimus puuttuu lähes kokonaan ja koska kirjasuomen käytänteet joka tapauksessa ovat rakentuneet suomen kansankielen perinteelle.

On vanhastaan tunnettua, että suomalais-ugrilaisissa kielissä lauseiden parataksi on vanhempi järjestelmä kuin syntaktiseen alistussuhteeseen perustuva hypotaksi.²⁴ Parataktinen yhdistys ei kuitenkaan ole merkinnyt sitä, että kielipillisesti rinnasteiset ja itsenäiset lauseet olisivat olleet myös semanttisesti toisistaan riippumattomia ja tasavertaisia. Onkin pidettävä erossa lauseiden väliset semanttis-logiset suhteet ja niiden syntaktiset suhteet. Myös parataktisessa järjestelmässä, joka on lisäksi ollut vahvasti asyndeettinen, on pystytty ilmaisemaan kaikki ne ilmiöiden väliset semanttiset suhteet, jotka puhekieli on katsonut tarpeellisiksi ilmaista. Ne harvat lauseiden väliset sidesanat, jotka

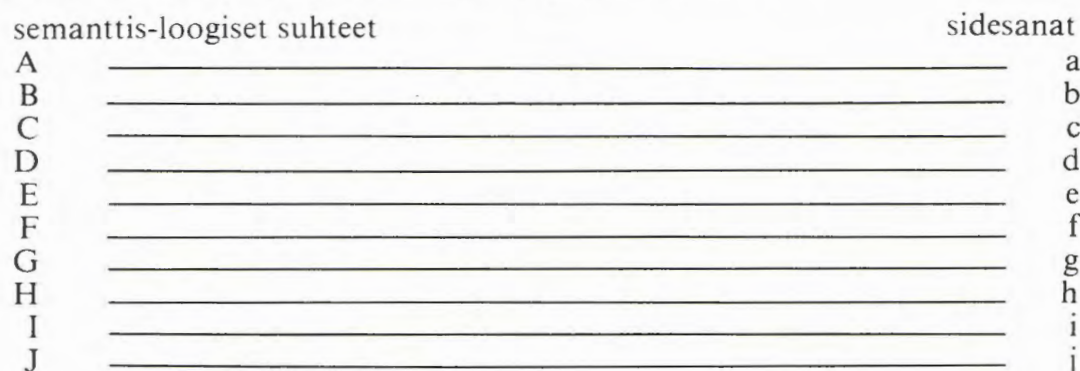
²⁴ Ks. esim. Erkki Itkonen 1966: 325—327.

kieli on tuntenut, ovat olleet lähinnä nykyisten konnektiivien luonteisia ja kannattaneet monenlaisia semanttis-loogisia funktioita.²⁵ Jos mahdollisia loogisia suhteita merkitään isoin kirjaimin A—K ja niitä ilmaisevia konnektiivin luonteisia sanoja pienin kirjaimin a—d, on järjestelmä siten ollut seuraavan kaltainen:

Tästä sen enempää kuin puhtaasta asyndetonista ei ole ollut haittaa viestinnälle, koska esim. tilanne on taannut oikean ymmärtämisen.

Vanhastaan on myös tunnettua, että uusien eurooppalaisten kielten syntaksiin on latinan kieli vaikuttanut ratkaisevan paljon. Latina on jo luonteeltaan hypotaksia suosiva kieli, ja siinä on melko selkeä lauseiden välisiä semanttis-loogisia suhteita vastaava kieliopillinenkin järjestelmä.²⁶ Kun esimerkiksi ruotsin kieltä alettiin keskiajalla kirjoittaa, pyrittiin latinan mallia seuraten ruotsinkin vanhastaan vahvasti parataktinen syntaksi saamaan hypotaktiseksi.²⁷ Taustalla oli ajatus lauseiden semanttis-loogisten suhteiden ja niitä vastaavien sivulauseiden yksiyksisestä suhteesta. Järjestelmä oli siis:

²⁵ Ks. Hakulinen 1979: 476—478; Erkki Itkonen 1966: 233, 325—327; Lindén 1957; Pulkkinen 1966: 11—18 ja Rynänen 1961: 8—16.

²⁶ Ks. Lehmann 1978: 7—8 ja 195, jonka mukaan latina on ollut selvästi kieliopillisen alistussuhteen tunteva kieli.

²⁷ Ks. Wessén 1965: 226—231 ja Linell 1982: 13—28, 68—69. Samoin kävi osin myös englannissa; ks. tästä esim. Brook 1960: 145—164.

Tähän järjestelmään likimain päästiinkin osin tietoisesti, osin tiedostamatta kehittämällä kielen omaperäisistä sanoista uusia konjunktioita, eriyttämällä ja tarkemmin määrittelemällä vanhojen sidesanojen funktioita ja ottamalla suoraankin muualta lainattuja konjunktioita oman kielen syntaksiin. Näin nopeutettiin kehitystä, joka olisi ilmeisesti muutenkin vienyt vähitellen samaan tulokseen jo siksi, että kirjoitettu kieli tarvitsi viestinnällisen luonteensa takia tarkempia lauseiden sidosten ilmaisukeinoja kuin tilannekontekstiin vahvasti nojaava puhekieli.²⁸ Suomessa kehitys lienee ollut samantapainen, vaikka latinan suora vaikutus on varmaan ollut vähäisempää kuin monissa muissa kielissä: saksan ja ruotsin mallit olivat kuitenkin latinalaispohjaisia. Voitaneenkin väittää, että koko suomen kirjakielen adverbiaalisten sivulauseiden järjestelmä on hyvin vahvasti käännöslainauksen tulosta.

Ei olekaan ihmeteltävää siinä tämän suppean murreaineiston jo paljastamassa tosiossa, että suomen kirjakieleen pohjautuvat lauseopit tuntevat aineistoni neljästä erilaisesta semanttisesta *että* ~ *jotta* -lausetypistä vain kaksi: finaalin ja konsekutiivisen. Ei myöskään siinä, että finaalista tyyppiä edustamassa on kahdesta erilaisesta muodollisesta vaihtoehdosta vain toinen, aineistossa harvinaisempi tyyppi. Kausaalisen *että* ~ *jotta* -lauseen on syrjäyttänyt jo varhain kausaaliseen tehtävään puheessakin siirtynyt temporaalinen *koska* ja *kun* -lause. Modaalista lausetta taas voidaan pitää konsekutiiviselle lauseelle hyvin läheisenä tyyppinä, mutta silti maininnan arvoisena merkitysvivahteensa erilaisuuden takia.

Näin on syntynyt vastaus siihen toiseen pääkysymykseen, jonka kirjoituksen alussa esitin: suomen ja germaanisten kielten adverbiaalisten sivulauseiden samankaltaisuus on tulosta yhtäältä luonnollisesta, kirjakielen osin vaatimasta käännöslainauksesta ja toisaalta tarkoituksellisesta, myös kirjakielen vaatimusten täyttämiseksi tehdystä lainaustyöstä. Tässä jos missä on kielen antama todistus ns. yhtenäisestä länsimaisesta kulttuuritraditiosta: alkuperin erilaiset kielet on osin mukautettu samankaltaisiksi silloin, kun niillä on haluttu välittää sivistyksen lähdekansojen ajatuksia siten ja niin tarkasti, kuin ajatukset on alkuperin esitetty.

²⁸ Ks. esim. Linell 1982: 5—28.

LÄHTEET

- ANDERSSON, LARS-GUNNAR 1975: Form and function of subordinate clauses. Gothenburg monographs in linguistics 1.
- AUSTIN, JOHN L. 1976: How to do things with words? The William James lectures delivered at Harvard university in 1955. Edited by J. O. Urmson and Marina Sbisa. Oxford University Press.
- BARTSCH, RENATE 1976: The grammar of adverbials. A study in the semantics and syntax of adverbial constructions. North Holland, Amsterdam.
- BROOK, G. L. 1960: A history of the English language. Andre Deutsch, London.
- ENKVIST, NILS ERIK 1978: Tekstilngvistiikan peruskäsitteitä. Gaudeamus, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1978: Aikakonnektoreihin liittyviä kausaali-interferenssejä. — Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleinen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- IKOLA, OSMO 1974: Nykysuomen käsikirja. Kolmas, uudistettu painos. Weilin + Göös, Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. WSOY, Helsinki.
- KANNISTO, ARTTURI 1902: Lauseopillisia havaintoja läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta. Suomi III: 20.
- KUIRI, KAIJA 1984: Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LATVALA, SALU 1895: Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä. Suomi III: 12.
- 1899: Lauseopillisia muistoonpanoja Pohjois-Savon murteesta. Suomi III: 17.
- LEHMANN, WINFRED P. (toim.) 1978: Syntactic typology. Studies in the phenomology of language. Harvester Press, Sussex.
- LI, CHARLES — THOMPSON, SANDRA A. 1978: An exploration of Mandarin Chinese. — Lehmann 1978.
- LINDÉN, EEVA 1957: Eräistä sivulauseattribuuteista. — Virittäjä 61.
- LINELL, PER 1982: The written language bias in linguistics. University of Linköping. Studies in communication 2.
- LYONS, JOHN 1977: Semantics. Cambridge University Press, Cambridge.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora N:7. Philologica N:o 2. Oulu.
- PENTTILÄ, AARNI 1948: Referaatista 1. selosteesta. — Virittäjä 52.
- 1963: Suomen kielioppi. Toinen, tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- PULKKINEN, PAAVO 1966: Asyndeettinen rinnastus suomen kielessä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- QUIRK, RANDOLPH — GREENBAUM, SIDNEY — LEECH, GEOFFREY — SVARTVIK, JAN 1976: A grammar of contemporary English. Longman, London.
- RAPOLA, MARTTI 1962: Vanha kirjasuomi. Toinen, uudistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RYYNÄNEN, PAULA 1961: Ilomantsin murteen konjunktiosyntaksi. Laudaturtyö. Helsingin yliopisto.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1966: Suomen kielen lauseoppi. Viidestoista painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Otava, Helsinki.
- SIRELIUS, U. T. 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. Suomi III: 10.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietosanakirja Oy, Helsinki.
- TOMPA, JOZSEF 1972: Kleine Ungarische Grammatik. VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig.

- VALGMA, J. — REMMEL, N. 1968: Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Kirjatus "Valgus", Tallinn.
- WESSÉN, ELIAS 1965: Svensk språkhistoria. III. Grundlinjer till en historisk syntax. Andra upplagan. Lund.
- WIIK, KALEVI 1976a: Suomen konditionaalien merkityksistä. Jyväskylän kielitieteen päivillä 16. — 17. 1. 1976 pidetyn esitelmän referaatti.
- 1976b: Suomen tempusten syvä- ja etärakenteista. — Virittäjä 80.
- VON WRIGHT, GEORG HENRIK 1975: Explanation and understanding. Routledge & Kegan Paul, London.

Action, its causes and effects

KAIJA KUIRI

The article deals with final, consecutive, and causal subordinate clauses in Finnish. The investigation consists of three main parts: (1) these clauses are first studied with respect to their occurrence in the modern standard language; (2) a more specific study is made of final subordinate clauses as they occur in the dialects of Kainuu and Northern Karelia, both of which are classified as belonging to the eastern group of Finnish dialects; (3) the article concludes with a brief discussion of the differences between these clauses in the standard language — particularly in its written variety — and in older spoken Finnish, the speech form represented by the dialects.

Three types of adverbial subordinate clause are found in the Finnish standard language: final, consecutive, and causal. Final and consecutive clauses are structurally similar, and they begin with one of the conjunctions *että* 'that' or *jotta* 'in order that'. In contrast to this, clauses beginning with causal *kun* 'since' or *koska* 'because' have developed from the corresponding subordinate temporal subordinate clauses. The following points should be taken into consideration:

(a) A causal clause may also indicate purpose in the same manner as a final clause may if its predicate verb is one denoting volition or intention.

(b) Even though the language has two types of subordinate clause denoting the reason for situations, actions, and the like, only one type of sentence occurs which indicates consequence. For this reason the consequence of any change,

whether it be the result of human intention or attributable to some other reason, is expressed in the same manner.

(c) Such a small amount of research has been devoted to adverbial clauses that no grammar presents criteria for determining such matters as when a clause beginning with *että* 'that' or *jotta* 'in order that' which describes human activity has a final or a consecutive meaning.

The dialect material which was analyzed contained linked conjoined clauses, the first constituent of which was a clause depicting human activity, with the second one conjoined to it with either *että* or *jotta* and expressing the purpose of the action. Since the material is, additionally, narration, only those instances have been selected in which the predicate of the first clause is in the imperfect of the indicative. In cases such as this it was observed that the predicate of the second sentence was either (a) in the present conditional, (b) in the present indicative, or (c) in the imperfect indicative. The instances in which the predicate is in the present conditional are similar to the final clauses of standard Finnish. Nevertheless, these represent only 6% of the instances in the entire corpus, and much more frequently encountered (51% of the instances) was the type in which the predicate is in the present indicative. Even though this clause clearly assumes the form of a final clause grammars of Finnish do not recognize it at all. Its present indicative has a meaning which approaches the conditional: in narrative which is fixed to the past the present tense has the nature of a

future and thus indicates a situation which is still regarded as contrary to fact at the time of the action of the main clause.

The third type in the corpus has a predicate in the indicative imperfect and it assumes a consecutive meaning: the speaker indicates that the situation depicted by the second clause is not only the purpose of the subject of the first clause, but is also the consequence of the action expressed by the first clause: the purpose was realized at some time in the past. In addition to the purely consecutive interpretation, this group of clauses also acquires two other meanings: if the realization of the intention is interpreted partially as simultaneous with the action depicted by the first clause there is an additional meaning, this being a modal nuance indicating manner; if, on the other hand, the second clause indicates a consequence which has been frequently repeated it acquires a nuance which is causal and indicates reason. Standard Finnish

does not have a modal clause. On the other hand, a causal clause introduced by *että* was known in Old Literary Finnish until the originally temporal clause introduced by *kun* or *koska* replaced it.

It usually appears to be the case that an attempt is made in the literary language to construct a set of adverbial clauses large enough to cover the semantic relationships which they express. The syntax of the Germanic languages has been used as a model. On the other hand, in Old Literary Finnish it was possible to express many different semantic relationships with one and the same construction, since the discourse situation provided the interlocutor with textual and pragmatic cues needed for interpretation. In this study, too, the originally presented final clause was observed in some contexts to express a consecutive, modal, or causal relationship between the situation it denoted and a clause preceding it which denoted human activity.